

مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی

نشریه تازه‌های اطلاع‌رسانی و مهارت‌های اطلاع‌یابی

شماره ۵۱- تابستان ۱۴۰۰- ISSN: 1684-

صاحب امتیاز: مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی

سرمدیر: دکتر زهره عباسی

صفحه‌آرا: اعظم عبادی

چالش همه‌گیری کرونا در کتابخانه / دکتر زهره عباسی

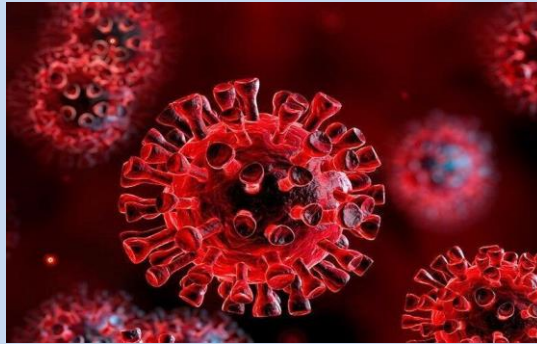
سنجش ویژگی‌های فردی-حرفه‌ای کارکنان اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی از دیدگاه یکدیگر / دکتر هادی هراتی

مدیریت پروژه و کتابخانه‌ها / آزاده صالحی

کتابخانه مجازی و نقش آن در یادگیری الکترونیکی / مریم مرادی خواه

کتابخانه‌های دانشگاهی در دوران کرونا: گزارش نشست مجازی / شهناز غلامحسین‌نژاد

گزارش اجمالی از فرایند نمایشگاه مجازی و بحران کرونا / رقیه دهستانی

چالش همه گیری کرونا در کتابخانه

♦ دکتر زهره عباسی، رئیس مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی

کرونا و دوران پاندمی دنیا را متحول کرده است به طوری که بسیاری از مشاغل ناچار شدند در روند کارهای خود تجدیدنظر کرده و به دنبال راه حل ها و برنامه های جدیدی برای انجام امور خود باشند، کتابخانه ها نیز مستثنا نبودند. مشکلات مختلفی در ارتباط با ارائه خدمات کتابخانه های دانشگاهی در دوران پاندمی ایجاد شد و از جمله راه حل ها و راه کارهای می توان به انجام امور به صورت دورکاری، ارائه هر چه بیشتر خدمات در فضای مجازی و شبکه ها اجتماعی، تهیه بیشتر منابع الکترونیک، دسترسی های بیشتر از راه دور به منابع، تبدیل کردن منابع چاپی به الکترونیکی، بستن قراردادهای و تفاهم نامه ها با ناشران و کارگزاران الکترونیک، فروشگاه های کتاب های الکترونیکی و اداره پست جهت همکاری و... اشاره کرد. اما در بررسی دقیق تر فرآیندهای کتابخانه می توان فهمید که تاثیرگذاری کرونا بر خدمات متنوع کتابخانه ها نیز متفاوت بود. در جدول ذیل از این رویکرد به آثار و پیامدهای احتمالی بحران کرونا بر فعالیت های کتابخانه و ارائه راهکارهای مختلف جهت انجام فعالیت ها پرداخته شده است.

عنوان خدمت	پیامد	راهکار پیشنهادی
امانت و بازگشت کتاب	نبود استاندارد لازم جهت ضد عفونی منابع چاپی و احتمال ابتلای مراجعان و کارمندان به ویروس کرونا. بنابراین ممنوعیت حضور اعضا در مخزن کتاب و عدم دسترسی دقیق به منابع اطلاعاتی مورد نیاز را موجب می شود.	تدوین پروتکل بهداشتی، محدود کردن ارائه خدمات به ۲ روز در هفته - قرنطینه کتاب های برگشتی - خدمات دهی به صورت با رعایت کامل پروتکل های بهداشتی - ممنوعیت توقف اعضا در قفسه های کتاب.
سالن های مطالعه	بسته بودن فضا و احتمال ابتلای دانشجویان و کارمندان به ویروس کرونا لذا تعطیلی سالن های مطالعه و بخش های مباحثه گروهی تا اطلاع ثانوی و محروم شدن مراجعان از این خدمات.	- مشخص نمودن فضاهایی بدون سقف در اطراف کتابخانه و در نزدیکی خوابگاه ها و تجهیز امکانات ابتدایی در حد میز و صندلی برای مطالعه

عنوان خدمت	پیامد	راهکار پیشنهادی
دسترسی به منابع علمی (ارائه خدمات مشاوره اطلاعاتی در بخش‌های اطلاع‌رسانی، مرجع، نشریات، پایان‌نامه‌ها و...)	احتمال ابتلای مراجعان و کارمندان به ویروس کرونا لذا تعطیلی این خدمات حضوری.	-ارائه خدمات به صورت مجازی و الکترونیکی پاسخگویی برخط در ساعات اداری مشاوره اطلاعاتی مجازی و تلفنی
تسویه حساب دانشجویان فارغ‌التحصیل	معطلی و بلا تکلیفی دانشجویان فارغ‌التحصیل شده و کارکنان و اعضای هیات علمی بازنشسته شده	ارائه درخواست و پیگیری به صورت الکترونیکی و تلفنی و محدود کردن مراجعه به دو روز در هفته
کلاس‌های آموزشی دانشجویان	احتمال ابتلای دانشجویان و کارمندان به ویروس کرونا لغو دوره‌های متنوع آموزشی- پژوهشی دانشجویی	ضبط و تدوین برخی از دوره‌ها به صورت الکترونیکی و برگزاری در سایت کتابخانه و همچنین برگزاری دوره‌ها به صورت مجازی و آنلاین
علم‌سنجی	احتمال ابتلای اعضای هیئت علمی و کارمندان به ویروس کرونا در صورت مراجعه حضوری	ارائه درخواست و پیگیری به صورت الکترونیکی و تلفنی و شبکه‌های اجتماعی
تامین منابع علمی	عدم تامین سریع منابع چاپی و عدم دسترسی مستقیم به این منابع به علت تعطیلی نمایشگاه بین‌المللی کتاب و کاهش فعالیت ناشران	- تامین منابع از طریق کارگزار و خرید الکترونیکی منابع چاپی. بررسی کتاب‌های اهدایی و ثبت در سیستم جهت ورود به محزن در این فرصت مناسب -برخی از فعالیت‌های که امکان دورکاری دارند به صورت غیر حضوری انجام و بقیه فعالیت‌های به صورت حضوری با رعایت پروتکل‌های تدوین شده انجام شود.
فهرست نویسی و سازماندهی منابع	احتمال ابتلای کارمندان به ویروس کرونا	-برخی از فعالیت‌های که امکان دورکاری دارند به صورت غیر حضوری انجام و بقیه فعالیت‌های به صورت حضوری با رعایت پروتکل‌های تدوین شده انجام شود - فرصت مناسب برای فهرست نویسی کتاب‌های باقی مانده و اهدایی رفع رکوردهای اشکالی.

کارکنان مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد از دیدگاه یکدیگر

♦ دکتر هادی هراتی، امور عمومی مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی ویژگی های فردی-حرفه ای و شغلی کارکنان مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد بر اساس نظرسنجی از کارکنان این مرکز انجام شد. این پژوهش از نوع پیمایشی- توصیفی بود که به روش سرشماری و با ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل ۴۲ نفر از کارکنان مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد و حجم نمونه نیز برابر با جامعه پژوهش بود. از تعداد ۴۲ نفر، ۳۷ نفر شامل ۱۰ نفر مرد و ۲۷ نفر زن پرسشنامه را تکمیل و ارسال نمودند. یافته نشان داد، در همه معیارهای موردبررسی کارکنان مرکز مورد مطالعه، دارای وضعیت متوسط به بالایی بودند ولی با این وجود، از بین هشت معیار موردبررسی، معیار میزان انعطاف پذیری در همکاری های بین بخشی و همچنین معیار میزان تجربه یا توانایی لازم برای انجام امور محوله، بهترین وضعیت را در بین کارکنان این مرکز داشتند.

مقدمه

شناسایی وضعیت ویژگی های فردی و حرفه ای کارکنان یک سازمان از دیدگاه کاربران و همکاران خود از اهمیت به سزایی برای سازمان برخوردار است. از این رو، در کتابخانه های دانشگاهی از جمله مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی هم شناسایی کارایی و ویژگی های فردی کارکنان می تواند علاوه بر داشتن نتایج کاربردی برای مسئولین این مرکز به منظور آشنایی بیشتر با ویژگی های کارکنان خود، برای افراد نیز جهت شناخت خود از دیدگاه یکدیگر دارای اهمیت ویژه باشد. تاکنون پژوهش های مختلفی در خصوص میزان رضایت کاربران کتابخانه های دانشگاهی از خدمات و کارکنان این مراکز (رحیمی و دیگران، ۱۳۸۹؛ کیان و دیگران، ۱۳۹۲؛ احمدی میرقائد و دیگران، ۱۳۹۴؛ افشار و دیگران، ۱۳۹۶)، انجام شده است. همچنین پژوهش هایی نیز در همین زمینه با محوریت مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد (منصوریان، ۱۳۷۹؛ حسینی و فتحیان، ۱۳۸۸؛ شهریاری، ۱۳۹۲؛ محمدیان، ۱۳۹۵)، تدوین شده است. با این وجود، با بررسی های انجام شده، تاکنون پژوهشی در خصوص نظرسنجی از کارکنان مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد در خصوص بیان دیدگاه های آن ها در رابطه با همکاران خود صورت نگرفته است. لذا، هدف پژوهش حاضر، شناخت ویژگی های فردی، حرفه ای و شغلی کارکنان مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد بر اساس معیارهای مطرح شده است. معیارهای نظرسنجی شده در این پژوهش عبارت بودند از: میزان انعطاف پذیری با همکاران در انجام کارهای تخصصی درون بخشی، میزان انعطاف پذیری و احترام به ارباب رجوع، میزان گرمی، صمیمیت و خوشرویی با همکاران، میزان تجربه یا توانایی لازم برای انجام امور محوله، میزان علاقه مندی به اشتراک گذاری دانش و تجربیات به همکاران، میزان انعطاف پذیری در همکاری های بین

بخشی، میزان انتقادپذیری در رابطه با بازخوردهای منصفانه همکاران، و ثبت منظم هرگونه ورود و خروج به/از محل کار. یافته‌های پژوهش حاضر، ضمن آگاهی بیشتر مسئولین مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی از ویژگی‌های فردی، حرفه‌ای و شغلی کارکنان خود، می‌تواند به‌عنوان یکی از ملاک‌های انتخاب کارمند نمونه نیز استفاده گردد.

➤ روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی- توصیفی بود که به روش سرشماری و با ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری پژوهش حاضر کارکنان مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد به تعداد ۴۲ نفر بودند. با توجه به سرشماری بودن روش پژوهش، حجم نمونه برابر با جامعه پژوهش بود. لذا، پرسشنامه بین همه کارکنان مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد به‌صورت الکترونیکی توزیع گردید که تعداد ۳۷ نفر پرسشنامه را تکمیل و ارسال نمودند که از این تعداد ۱۰ نفر مرد و ۲۷ نفر زن بودند و این تعداد پرسشنامه مبنای تحلیل داده قرار گرفت. این تعداد نظر خود را در خصوص ۴۲ کارمند شاغل در مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد بیان نمودند.

➤ یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش حاضر به‌صورت توصیفی و بر اساس هر یک از معیارهای بررسی‌شده و همچنین میانگین همه معیارها در ادامه ارائه می‌گردد.

✓ معیار اول: میزان انعطاف‌پذیری با همکاران در انجام کارهای تخصصی درون بخشی

کارکنان کتابخانه در هر بخش وظایفی را برعهده دارند و معیار میزان انعطاف‌پذیری با همکاران در انجام کارهای تخصصی درون بخشی برای این منظور بررسی شده است که مشخص گردد از دیدگاه کارکنان، این میزان انعطاف در همکاری‌های درون بخشی بین آن‌ها تا چه حد است. به عبارتی با سنجش معیار میزان انعطاف‌پذیری با همکاران در انجام کارهای تخصصی درون بخشی، وضعیت توجه و همکاری بین کارکنان در انجام وظایف یکدیگر در یک بخش از کتابخانه شناخته می‌شود. بر اساس این معیار، همه کارکنان با میزان بیشتر از حد متوسط در انجام کارهای تخصصی درون بخشی دارای انعطاف‌پذیری مناسبی بودند. از بین ۴۲ نفر تعداد ۲۶ نفر برابر با ۶۱/۹ درصد انعطاف‌پذیری زیاد و تعداد ۶ نفر برابر با ۱۴/۳ درصد میزان انعطاف‌پذیری خیلی زیادی داشتند. میزان انعطاف‌پذیری در انجام کارهای تخصصی درون بخشی سایر کارکنان به تعداد ۱۰ نفر برابر با ۲۳/۸ درصد بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد بود.

✓ معیار دوم: میزان انعطاف‌پذیری و احترام به ارباب‌رجوع

در این معیار نظر همکاران در خصوص میزان انعطاف‌پذیری و احترام به ارباب‌رجوع از دیدگاه یکدیگر بررسی شد. یافته‌ها نشان داد، احترام به ارباب‌رجوع در بین همه کارکنان بیشتر از حد متوسط بود. از بین ۴۲ نفر، میزان انعطاف‌پذیری و احترام به ارباب‌رجوع توسط کارکنان به تعداد ۵ نفر برابر با ۱۲ درصد، بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد بود. علاوه بر این، تعداد ۲۹ نفر برابر با ۶۹ درصد انعطاف‌پذیری و احترام به ارباب‌رجوع نسبتاً زیاد و تعداد ۸ نفر برابر با ۱۹ درصد میزان انعطاف‌پذیری خیلی زیادی داشتند.

✓ معیار سوم: میزان گرمی، صمیمیت و خوش‌رویی با همکاران

یکی از عوامل موفقیت سازمان‌ها ازجمله کتابخانه‌ها، ارتباط مناسب و دوستانه همکاران با یکدیگر و جو مناسب کاری است. بر این اساس، در این معیار میزان گرمی، صمیمیت و خوش‌رویی با همکاران موردسنجش قرار گرفته است. بر اساس دیدگاه همکاران نسبت به یکدیگر، در این معیار نیز همه کارکنان دارای وضعیت متوسط به بالایی بودند. از بین ۴۲ نفر تعداد ۳۰ نفر برابر با ۷۱/۴ درصد صمیمیت و خوش‌رویی زیاد و تعداد ۶ نفر برابر با ۱۴/۳

درصد میزان صمیمیت و خوش‌رویی خیلی زیادی داشتند. میزان گرمی، صمیمیت و خوش‌رویی سایر کارکنان با یکدیگر به تعداد ۶ نفر برابر با ۱۴/۳ درصد بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد بود.

✓ معیار چهارم: میزان تجربه یا توانایی لازم برای انجام امور محوله

در این معیار میزان توانایی کارکنان در انجام وظایف و امور محوله از دیدگاه سایر همکاران موردبررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد، همه کارکنان دارای وضعیت متوسط به بالایی بودند. از بین ۴۲ نفر تعداد ۲۷ نفر برابر با ۶۴/۳ درصد میزان تجربه یا توانایی نسبتاً زیادی برای انجام امور محوله و تعداد ۱۱ نفر برابر با ۲۶/۲ درصد میزان تجربه یا توانایی خیلی زیادی برای انجام امور محوله داشتند. میزان تجربه یا توانایی لازم برای انجام امور محوله سایر کارکنان به تعداد ۴ نفر برابر با ۹/۵ درصد بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد بود.

✓ معیار پنجم: میزان علاقه‌مندی به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات به همکاران

اشتراک دانش در یک سازمان ازجمله کتابخانه می‌تواند به بهره‌وری بهتر آن سازمان کمک نماید. کتابخانه‌ها می‌توانند با تشویق کارکنان خود به اشتراک دانش یکدیگر، فعالیت‌ها و ارائه خدمات خود را بهبود بخشیده و رضایتمندی مراجعه‌کنندگان را به همراه داشته باشند. بر این اساس، این معیار به بررسی میزان علاقه‌مندی به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات کارکنان بین یکدیگر تدوین شده است. در این معیار نیز همه کارکنان وضعیت متوسط به بالایی داشتند. از بین ۴۲ نفر، میزان علاقه‌مندی به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات، به تعداد ۱۰ نفر برابر با ۲۳/۸ درصد بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد بود. علاوه بر این، تعداد ۲۹ نفر برابر با ۶۹ درصد علاقه‌مندی نسبتاً زیادی به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات خود با همکاران و تعداد ۳ نفر برابر با ۷/۲ درصد علاقه‌مندی خیلی زیادی به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات خود با همکاران را داشتند.

✓ معیار ششم: میزان انعطاف‌پذیری در همکاری‌های بین بخشی

انعطاف‌پذیری در همکاری‌های بین بخشی در یک کتابخانه می‌تواند به کتابخانه در پیشبرد بهتر اهداف خود کمک نماید. گاهی پیش می‌آید که به‌صورت دوره‌ای یا فصلی ممکن است در یکی از بخش‌های کتابخانه فعالیتی ایجاد گردد که نیاز به همکاری سایر کارکنان کتابخانه باشد. ازجمله این فعالیت‌ها می‌توان به شلف خوانی (قفسه خوانی) بخش‌های مختلف کتابخانه ازجمله امانت، نشریات و مرجع و یا خرید کتاب و منابع اطلاعاتی از نمایشگاه‌های کتاب و آماده‌سازی آن‌ها توسط بخش سفارشات و ... نام برد. بر این اساس، در این معیار به بررسی میزان انعطاف‌پذیری کارکنان در همکاری‌های بین بخشی پرداخته شد. یافته‌ها بیانگر این بود که همه کارکنان در این معیار، دارای وضعیت متوسط به بالایی بودند و از بین ۴۲ کارمند، تعداد ۲ نفر برابر با ۴/۸ درصد، انعطاف‌پذیری خیلی زیادی و تعداد ۲۹ نفر برابر با ۶۹ درصد، انعطاف‌پذیری نسبتاً زیادی در همکاری‌های بین بخشی داشتند. علاوه بر این، تعداد ۱۱ نفر برابر با ۲۶/۲ درصد انعطاف‌پذیری بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد در این خصوص داشتند.

✓ معیار هفتم: میزان انتقادپذیری در رابطه با بازخوردهای منصفانه همکاران

یکی دیگر از معیارهای موردبررسی میزان انتقادپذیری کارکنان در رابطه با بازخوردهای منصفانه همکاران است. درواقع با سنجش این معیار، مشخص خواهد شد که کارکنان کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد تا چه حد انتقادپذیر بوده و حاضر هستند در برابر انتقادهای منصفانه تغییر عقیده داده و در راستای فعالیت‌های منصفانه ارائه خدمات نمایند. نتایج پژوهش حاضر در خصوص این معیار نشان داد، از ۴۲ نفر کارمند کتابخانه، تعداد ۳ نفر برابر با ۷/۲ درصد انتقادپذیری خیلی زیادی و تعداد ۲۵ نفر برابر با ۵۹/۵ درصد انتقادپذیری نسبتاً زیادی داشتند. سایر همکاران یعنی ۱۴ نفر برابر با ۳۳/۳ درصد دارای میزان انتقادپذیری بیش از متوسط و کمتر از حد زیاد

بودند. به‌طور کلی با توجه به اینکه وضعیت همه کارکنان در این معیار بیش از متوسط بود می‌توان بیان داشت که همه کارکنان کتابخانه مرکزی انتقادپذیر هستند.

✓ معیار هشتم: ثبت منظم هرگونه ورود و خروج به/از محل کار

آخرین معیار بررسی‌شده، وضعیت نظم و انضباط کارکنان در خصوص ثبت منظم ورود و خروج به/از محل کار بود. در این معیار نیز همه کارکنان دارای وضعیت متوسط به بالایی بودند. در این معیار، از بین ۴۲ نفر تعداد ۵ نفر برابر با ۱۲ درصد دارای وضعیتی بین متوسط تا زیاد بودند. علاوه بر این تعداد ۱۵ نفر برابر با ۳۵/۷ درصد دارای نظم ورد و خروج نسبتاً زیاد و تعداد ۲۲ نفر برابر با ۵۲/۳ درصد دارای نظم ورد و خروج خیلی زیادی بودند.

📌 میانگین همه معیارها

درنهایت میانگین همه معیارها محاسبه گردید. نتایج با توجه به میانگین همه معیارها نشان داد، همه کارکنان در وضعیت متوسط به بالایی بودند. از تعداد ۴۲ نفر تعداد ۳۰ نفر برابر با ۷۱/۵ درصد دارای وضعیت نسبتاً زیاد و تعداد ۴ نفر برابر با ۹/۵ درصد دارای وضعیت خیلی زیادی بودند. سایر کارکنان به تعداد ۸ نفر برابر با ۱۹ درصد، وضعیتی بین متوسط و زیاد بر اساس میانگین همه معیارهای بررسی‌شده داشتند.

📌 نتیجه‌گیری و پیشنهادها

همان‌طور که یافته‌های پژوهش نشان داد در همه معیارهای موردبررسی کارکنان وضعیت مناسبی داشتند؛ ولی از بین همه معیارهای بررسی‌شده، به‌طور کلی کارکنان در دو معیار میزان انعطاف‌پذیری در همکاری‌های بین بخشی با تعداد ۴۰ نفر برابر با ۹۵/۲ درصد و معیار میزان تجربه یا توانایی لازم برای انجام امور محوله با تعداد ۳۸ نفر برابر با ۹۰/۵ درصد دارای وضعیت انعطاف‌پذیری زیاد و خیلی زیادی بودند. علاوه بر این، نتایج نشان داد، در معیار میزان انتقادپذیری در رابطه با بازخوردهای منصفانه، تعداد ۲۸ نفر از کارکنان برابر با ۶۶/۷ درصد دارای انتقادپذیری زیاد و خیلی زیادی بودند؛ که این معیار نسبت به سایر معیارهای موردبررسی، درصد کمتری را به خود اختصاص داد.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، به مسئولین مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی پیشنهاد می‌شود کارکنانی که در وضعیت بسیار خوبی از لحاظ معیارهای موردبررسی قرار داشتند را مورد تشویق قرار دهند.

📌 منابع

- احمدی میرقائد، احمدرضا؛ ملکی، رضا؛ و مومنی، عصمت. (۱۳۹۴). سنجش کیفیت خدمات کتابخانه مرکزی دانشگاه علم و فرهنگ از دیدگاه کاربران. فصلنامه مطالعات دانش‌شناسی، ۱(۴)، ۱۰۷-۱۲۸.
- افشار، زهره؛ رضوی، علی‌اصغر؛ فرامرزی، محبوبه؛ طهماسبی لیمونی، صفیه؛ و یزدانی چراتی، جمشید. (۱۳۹۶). ارزیابی رضایت کاربران از خدمات کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی مازندران. مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ۲۷(۱۵۲)، ۱۸۵-۱۹۱.
- حسینی، وجیهه؛ و فتحیان، اکرم. (۱۳۸۸). بررسی میزان و عوامل مؤثر بر رضایتمندی استفاده‌کنندگان از خدمات بخش اطلاع‌رسانی مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۲(۲)، ۹۵-۱۱۸.
- رحیمی؛ کرمی، طاهره؛ فرهادی، مهران؛ و مرادحاصلی، منصوره. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر میزان رضایت کاربران از کتابخانه دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳(۴)، ۵۱-۶۶.
- شهریاری، فاطمه. (۱۳۹۲). بررسی نقش فرهنگ سازمانی حاکم بر کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و آزاد اسلامی شهر مشهد در رضایت کاربران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

کیان، مرجان؛ نریمانی، حسین؛ و ریاحی‌نیا، نصرت. (۱۳۹۲). شناسایی عوامل مؤثر بر رضایت‌مندی کاربران از بخش خدمات اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی دانشگاه مازندران. فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۳(۴)، ۴۱-۵۸.

محمدیان، زهرا. (۱۳۹۵). شناسایی عوامل اثرگذار بر وفاداری مراجعان و تأثیر وفاداری بر پیامدها در کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

منصوریان، یزدان. (۱۳۷۹). بررسی میزان و آمار مؤثر بر رضایت‌مندی استفاده‌کنندگان از خدمات اطلاع‌رسانی رایانه در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳(۴)، ۳۷-۵۸.

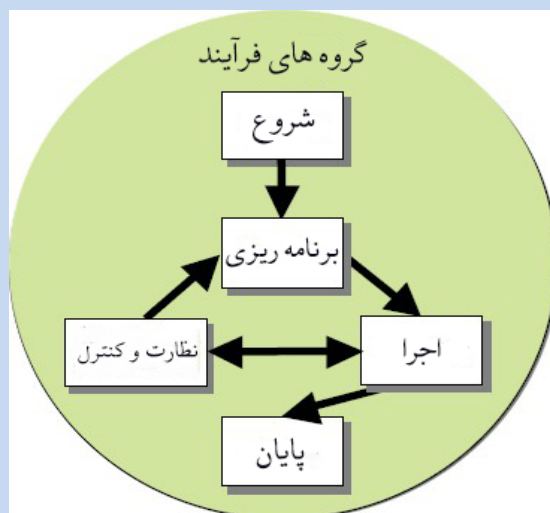

یک فرد با عنوان مدیر پروژه و در قالب یک سازمان اجرایی تحت عنوان سازمان پروژه در چارچوب یک برنامه معین انجام می‌رسند.^۱

در جای دیگری^۲ پروژه این گونه تعریف شده است: "مجموعه‌ای از فعالیت‌ها که برای دستیابی به منظور یا هدفی خاص انجام می‌گیرند".

مدیریت پروژه فرایندی است که جریان دوره زندگی پروژه را از آسان‌ترین راه و با بهترین نتیجه، در راستای دستیابی به هدف‌های پروژه، برنامه‌ریزی و هدایت می‌کند. فرایند مدیریت پروژه را به شکل‌ها و مراحل گوناگونی طبقه‌بندی و تعریف کرده‌اند. این فرایند، به طور ساده از پنج کارشروع، برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و کنترل و پایان تشکیل شده است.^۳

ویژگی‌های یک پروژه

- پروژه یک کار منحصر به فرد، جدید و غیر تکراری است.
- پروژه برای تحقق یک نتیجه عینی انجام می‌شود که بعد از اتمام پروژه، این نتیجه در قالب یک محصول، ارائه خدمت یا تعهد باید به طور مشهود قابل تحویل باشد.
- پروژه موقتی است، یک نقطه شروع و پایان مشخص داشته و زمان آن نامحدود نیست.
- برای تحقق این نتیجه باید بتوان پروژه را به بسته‌های کاری مشخص، غیر تکراری و گسسته ای تقسیم نمود که هر یک از آنها دارای زمان محدودی بوده و روابط وابستگی خاصی بین آنها حاکم است.
- هر یک از این بسته‌های کاری یا فعالیت‌ها نیازمند منابع کاری و مصرفی مختلفی هستند.
- بودجه آن محدود و قابل پیش‌بینی است و باید یک حمایت‌کننده مالی داشته باشد.

انواع پروژه

- با توجه به ویژگی‌های ذکر شده برای پروژه، به هر فعالیتی که آنها را داشته باشد، پروژه گفته می‌شود و از ابزارهای مربوط برای مدیریت آنها استفاده شود. پروژه می‌تواند شامل موارد زیر باشد:
- ۱- پروژه‌های عمرانی: مانند ساخت بزرگراه پل، احداث سد، ساختمان، مجتمع مسکونی و...

۱- رادنی ترنر. جی؛ رضوان جو، سلما، مترجم "شیوه رهبری مدیران پروژه، یکی از عوامل موفقیت در مدیریت پروژه‌ها" فصلنامه مدیریت پروژه، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۷، ص. ۵۱-۳۸

۲- مدیریت و کنترل پروژه؛ علی حاج شیر محمدی؛ ص. ۱

۳- برنامه‌ریزی و کنترل پروژه؛ محمود نادری‌پور؛ ص. ۳۳

- ۲- پروژه‌های صنعتی: ساخت کارخانه فولادسازی، اتومبیل سازی و ...
- ۳- پروژه‌های تحقیقاتی: مانند مطالعه بازار، تهیه و اجرای برنامه‌های تبلیغاتی، تحقیقات امکان سنجی و ..
- ۴- پروژه‌های فرهنگی: مانند ساخت فیلم سینمایی، برگزاری سمینار، برگزاری جشنواره و ...
- ۵- پروژه‌های محصول ثابت: ساخت کشتی، هواپیما و ...
- ۶- پروژه‌های سیستمی: پیاده سازی سیستم Six Sigma، ISO 9000، ...^۱

نرم افزارهای مدیریت پروژه

برای انتخاب نرم افزار مدیریت پروژه مناسب باید نکات و ویژگی‌هایی را در نظر گرفت که مهمترین آنها برنامه‌ریزی، میزان پیشرفت پروژه، گزارش پروژه، ذخیره سازی فایل‌ها و خروجی‌های پروژه، ارتباط گیری اعضا پروژه، امکان هماهنگ سازی با نرم افزارهای دیگر و رابط کاربری می‌باشند. در اینجا دو نرم افزار مهمی که در مدیریت پروژه مورد استفاده قرار می‌گیرد، به طور مختصر توضیح داده می‌شود.

(P6) Primavera Enterprise

نرم افزار پریمورا در اصل نام تجاری محصولاتی می‌باشد که در مسیر مدیریت، پروژه را تکمیل می‌نماید. نرم افزار پریمورا برای اولین بار در سال ۱۹۸۳ میلادی (۱۳۶۲ شمسی) به وسیله شرکت سیستم‌های پریمورا معرفی گردید که بعد از معرفی و خرید امتیاز شرکت به دست اوراکل تحت کنترل این شرکت عرضه گردیده شد. پریمورا (P6) یک نرم افزار مدیریت پروژه است که در صنعت پروژه کاربرد زیادی دارد از شروع قرارداد آغاز می‌گردد و تا پایان پروژه ادامه دارد و کارهای ثبت، پیگیری و کنترل را انجام می‌دهد. از قسمت‌های پرکاربرد نرم افزار پریمایر (Primavera) که پروژه را کنترل می‌نماید مدارک فنی، هزینه‌ها، قراردادهای، تدارکات کالا، مجموعه مکاتبات، صورت جلسات و تغییرات در پروژه را می‌توان اشاره نمود.

نرم افزار مدیریت پروژه پریمایر با همه امکانات بالایی که در ساخت گزارش دارد می‌توان انواع گزارشات گوناگون مورد بحث را از آخرین وضعیت پروژه ارایه نمود.

در نرم افزار مدیریت پروژه پریمورا تمامی اطلاعات و پرونده‌ها به شکل منظم و با ارتباط منطقی ذخیره و نتایج گزارشات، فرم‌ها و مدارک به سادگی و سرعت در اختیار افراد مجاز قرار می‌گیرد.^۲

یکی از مشکلاتی که سازمان‌های پروژه محور با آن مواجه هستند، یکپارچه سازی فرآیند مدیریت، برنامه‌ریزی و کنترل پروژه‌های سازمان است. این گونه سازمان‌ها تمایل دارند تمام پروژه‌ها را بصورت یکپارچه (تلفیقی)، برنامه‌ریزی و کنترل نمایند.

این نرم افزار برای این نوع سازمان‌ها بسیار مفید است. با استفاده از این نرم افزار به راحتی می‌توان ساختار پروژه‌ها (EPS) را در سلسله مراتب شرکت تعریف نمود. این ساختار تشکیل دهنده پروژه‌های سازمان بصورت سلسله مراتبی است. سپس می‌توان ساختار سازمانی و مسئولیت‌ها (OBS) را برای مدیریت پروژه‌ها تعریف نمود. حتی تعریف منابع نیز بصورت سلسله مراتبی و در داخل سازمان انجام می‌شود. البته با وجود اینکه این نرم افزار اساساً برای سازمان‌های پروژه ای طراحی شده است، می‌توان از آن برای پروژه‌های مستقل نیز استفاده نمود.

۱- مرجع درسی و کاربردی کنترل پروژه به روش گام به گام؛ مجید سبزه پرور؛ ص. ۲۰

۲- برگرفته از سایت اینترنتی <https://elearnpars.org>

به منظور مدیریت بهتر پروژه‌ها و منابع نیاز به سیستم‌های جامع مدیریت پروژه به خصوص در سازمان‌هایی با محوریت پروژه‌ها احساس می‌شود.

شرکت مایکروسافت سیستمی تحت عنوان Project Management Enterprise که به صورت اختصار EPM نامیده می‌شود؛ را ارائه کرده است. محوریت اصلی راه‌حل جامع مدیریت پروژه سازمانی بر پایه همسوسازی استراتژیک سازمان قرار دارد و کلیه سیستم‌های مورد نیاز سازمان حول آن به یکپارچگی می‌رسند. این سیستم‌ها مدیریت پروژه، مدیریت منابع، مدیریت مدارک و اسناد پروژه و بستر ارتباطی و همکاری اطلاعاتی سازمان را برای مدیران، اعضای تیم پروژه، مدیران ارشد سازمانی و سایر افراد مرتبط با پروژه فراهم می‌آورند.

مدیریت پروژه و کتابخانه‌ها

روش‌های برنامه‌ریزی و کنترل پروژه از گذشته در زمینه‌های عمرانی و احداث صنایع به خصوص پروژه‌های بزرگ در کشور مورد استفاده قرار می‌گرفته است، اما در سایر زمینه‌ها از جمله پروژه‌های تحقیقاتی و فعالیتی‌هایی که به کتابخانه اختصاص دارد؛ ماهیتاً از ابهاماتی نظیر مشخص نبودن جزئیات برخی کارها، عدم وجود قطعیت در اکثر زمان‌های برآوردی فعالیت‌ها، مواجه شدن با بن بست حین اجرای پروژه‌ها لزوم از سرگیری رشته جدیدی از امور و... برخوردارند، کمتر مورد توجه قرار گرفته و توان برنامه‌ریزی، نظارت، بهره‌برداری مناسب از منابع و کنترل هزینه‌ها را به شدت کاهش داده است.^۱

مدیریت هر نوع پروژه در کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها بدون استفاده از شکل‌های فناوری اطلاعاتی و ارتباطی درک‌ناپذیر است. در چنین سازمان‌هایی معمولاً سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، نظارت و کنترل و ثبت یادگیری از پروژه‌ها به صورت سازمان یافته و مدون انجام نمی‌شود و منجر به بروز برخی مشکلات زیر می‌شود. تجاوز پروژه‌ها از دامنه زمان و بودجه

تعریف شده، اتلاف منابع به دلیل عدم به اشتراک‌گذاری منابع بین پروژه‌های مختلف، پایین بودن سطح پاسخگویی مدیران پروژه‌ها پایین بودن بهره‌وری منابع به دلیل یکپارچه نبودن فعالیت‌های مدیریت پروژه در سازمان، افزایش نسبت اقدامات اصلاحی اقدامات پیشگیرانه، بالا بودن میزان خطاها و تکرار اشتباهات به دلیل عدم اطلاع‌رسانی و یادگیری از سایر پروژه‌ها، نبود نظام مدیریت پروژه در سازمان اغلب به دلیل عدم آگاهی مدیران سازمان‌ها نسبت به اهمیت و ارزش افزوده آن است که این مقوله ایجاد می‌کند.

همچنین مدیر پروژه، یکی از فاکتورهای موفقیت در امر مدیریت پروژه می‌باشد. پژوهش‌هایی که تاکنون در مورد فاکتورهای موفقیت پروژه نوشته شده‌اند، اغلب توجه چندانی به تاثیر مدیر پروژه نداشته‌اند و شیوه رهبری و توانایی‌های او را در موفقیت پروژه در نظر نمی‌گیرند، اما این نتیجه گیری برخلاف نتایج به دست آمده از پژوهش‌های حوزه عمومی مدیریت است که شیوه رهبری و توانایی‌های مدیران بر عملکرد سازمان‌ها تأثیر مستقیم دارد.^۲

۱ - رضائی، حسین و دیگران "بررسی سیستم اطلاعات مدیریت پروژه در واحدهای پژوهشی" مجله علمی تخصصی رویکردهای

پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، شماره ۵، تابستان ۱۳۹۷، ص ۲۷-۱۴

۲ - رادنی ترنر، جی؛ رضوان جو، سلما، مترجم "شیوه رهبری مدیران پروژه، یکی از عوامل موفقیت در مدیریت پروژه‌ها" فصلنامه مدیریت پروژه، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۷، ص ۵۱-۳۸

۳- لاهیجی، نسیم "نظام مدیریت پروژه در سازمان‌ها" مجله عصر مدیریت، سال چهارم، شماره چهاردهم، خرداد ۱۳۸۹، ص ۱۰۱-

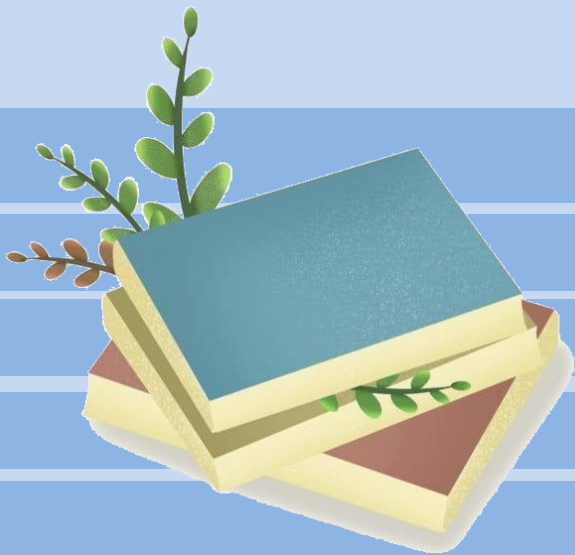

با توجه به مباحث ذکر شده و همچنین مشکلاتی که در این زمینه در سازمان‌هایی نظیر کتابخانه‌ها وجود دارد؛ مدیریت پروژه را در این سازمان‌ها باید به اندازه و موثر به کار گرفت و از اصول و استانداردها استفاده نمود و به تناسب سازمان منابع در اختیار و سطح دانش مدیران آن را بومی سازی کرد؛ به عبارت دیگر ایجاد فرآیندهای پیچیده و حجیم در ارتباط با مدیریت پروژه نه تنها از اثربخشی آن می‌کاهد و کارکنان سازمان را نسبت به آن بدبین و منزجر می‌سازد، بلکه باعث تولید اطلاعات زیاد ناکارآمد و بلا استفاده نیز در سازمان می‌شود. در چنین حالتی معمولاً کارکنان درگیر در پروژه‌ها سیستم جدید را به صورت موازی با روش سنتی خود مورد استفاده قرار می‌دهند و ابزارهای سیستم جدید را نه به صورت موثر بلکه به حالت نمایشی به کار می‌گیرند در این حالت به دلیل به کارگیری موازی روش سنتی و سیستم مدیریت پروژه حجم کار کارکنان و در نتیجه نارضایتی آنها نسبت به نظام مدیریت پروژه افزایش می‌یابد که این نارضایتی موجب می‌شود تا از یک سو تمایل به کنار گذاشتن آن تقویت شود و از سوی دیگر بازخوردهای منفی نسبت به سازمان مدیریت پروژه ایجاد شده و فلسفه وجودی آن زیر سوال می‌رود.

پس باید برای استقرار نظام مدیریت پروژه در سازمان‌هایی مثل مراکز تحقیقاتی و کتابخانه‌ها باید یک متولی و مرکز دارای قدرت و اختیار در سازمان ایجاد نمود که در آن همه پروژه‌های سازمان به صورت یکپارچه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شده و تحت نظارت و کنترل قرار گیرد و در نهایت تجارب حاصل از اجرای پروژه‌ها در این مرکز ثبت شده و در سازمان انتشار یابد. وظایف این مرکز را می‌توان در سه بخش کلی تحقیق و توسعه، راهبری پروژه‌ها و مدیریت دانش خلاصه نمود^۱.

- حاج شیر محمدی، علی. ۱۳۷۹. مدیریت و کنترل پروژه. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
- دانش، فرشید. ۱۳۹۴. نقدی بر کتاب مدیریت پروژه در کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، فصلنامه نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات، شماره ۷، ۴۸-۴۱.
- رادنی ترنر. جی. ۱۳۸۷. شیوه رهبری مدیران پروژه، یکی از عوامل موفقیت در مدیریت پروژه‌ها (سلما رضوان‌جو، ترجمه) فصلنامه مدیریت پروژه، شماره ۱۰، ۵۱-۳۸.
- رضایی، حسین. ۱۳۹۷. بررسی اطلاعات مدیریت پروژه در واحدهای پژوهشی. مجله علمی تخصصی رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، شماره ۵، ۲۷-۱۴.
- سبزه‌پرور، مجید. ۱۳۹۲. مرجع درسی و کاربردی کنترل پروژه به روش گام به گام. تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- لاهیجی، نسیم. ۱۳۸۹. نظام مدیریت پروژه در سازمان‌ها. مجله عصر مدیریت، شماره ۱۴، ۱۰۲-۱۰۱.
- نادری‌پور، محمود. ۱۳۷۲. برنامه‌ریزی و کنترل پروژه. تهران: سازمان برنامه و بودجه.

کتابخانه مجازی

و

نقش آن

در

یادگیری الکترونیکی

♦ مریم مرادیخواه، کارشناس مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی

چکیده

با ورود فناوری اطلاعات^۱ و ارتباطات^۲ به کتابخانه‌ها در دهه‌های اخیر، کتابخانه‌های سراسر دنیا دستخوش تحول شدند و به تدریج کتابخانه‌های خودکار، الکترونیکی، دیجیتالی و مجازی ظهور کردند. فراهم کردن وبسایت‌های اینترنتی و پایگاه‌های اطلاعاتی، کتابخانه‌ها را به یک محیط مجازی و دیجیتالی جهت تبادل اطلاعات تبدیل کرده است که نقش آموزشی آنان بیش از پیش در این محیط نمایان می‌شود. با توجه به شیوع فراگیر بیماری کوید ۱۹ در سراسر جهان و کاهش امکان حضور در محیط کتابخانه و نیاز بیش از پیش به استفاده از امکانات برخط، در این مقاله پس از بررسی جوانب مختلف کتابخانه‌های مجازی مساله یادگیری الکترونیکی و نقش کتابخانه‌های مجازی در این آموزش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

کلمات کلیدی: کتابخانه، کتابخانه مجازی، کتابخانه الکترونیکی، یادگیری، یادگیری الکترونیکی، کوید ۱۹

مقدمه

کتابخانه‌ها در طول تاریخ همواره مرکز نگهداری، بهره‌برداری و اشاعه اطلاعات و دانش بشری بوده‌اند. افزایش روزافزون حجم اطلاعات، گسترش سریع اینترنت، تولید قالب‌های گوناگون اطلاعاتی، پیدایش و تحول چندرسانه‌ای‌ها^۳ و تمایل فزاینده پژوهشگران به دسترسی به قالب‌های الکترونیکی اطلاعات، نقش و عملکرد کتابخانه‌ها را در جهان امروز دستخوش تحول ساخته است. فناوری اطلاعات و ارتباطات بر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تاثیر فراوان گذاشته و باعث تغییر و تحول در آنها شده‌اند و زمینه برای ظهور کتابخانه‌های خودکار، الکترونیکی، دیجیتالی و مجازی فراهم کرده‌اند. انواع گوناگون کتابخانه‌ها (دانشگاهی، ملی، عمومی یا انتفاعی) در سراسر جهان دستخوش یک فرآیند دگرگونی هستند و نیروی محرکه این فرآیند، در اصل این واقعیت است که جامعه به‌طور کلی در حال حرکت به سوی شیوه نوینی از زندگی است که در آن اطلاعات الکترونیکی کالای محوری است.

1 Information Technology

2 Communication Technology

3 Multimedia

کتابخانه مجازی چیست؟

کتابخانه مجازی، کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه پیوسته، کتابخانه رقمی، کتابخانه بدون دیوار و کتابخانه شبکه‌ای، همگی عبارات و اصطلاحاتی هستند که برای اشاره به کتابخانه‌های موجود در محیط شبکه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرند. با این حال هرکدام از این موارد با توجه به زمینه و ویژگی‌های منحصر به فرد از بسط و توسعه کتابخانه سنتی تا کتابخانه کاملاً خودکار و مستقل و یا ترکیبی از هر دو، به هویتی مجزا و معین اشاره دارند.

یک دهه پیش «هاراج» کتابخانه مجازی را چنین تعریف کرد: "کتابخانه مجازی جایی‌ست که در آن کاربران دسترسی به مجموعه بسیار بزرگی از اطلاعات، به صورت سریع و همزمان و بیش از اطلاعات موجود فعلی دارد. وی بدون تاخیر و در همان حال به دانش جهانی دسترسی دارد."

درباره نقش کتابخانه مجازی بسیار نوشته و بحث و تبادل نظر کرده‌اند. به موازات توسعه فناوری و مطرح شدن وب به عنوان رهیافتی استاندارد برای اشاعه محتوا و خدمات کتابخانه، از صفحات وب (تحت عنوان کتابخانه مجازی) برای بسط و توسعه خدمات در محیط شبکه استفاده می‌شود. این کتابخانه‌های مجازی، خدمات و محتوای مشابه با نوع ارائه‌شده در کتابخانه‌های سنتی، منتهی در قالبی الکترونیکی، دارند. صفت مجازی بیشتر به فقدان بعد مکانی این نوع کتابخانه اشاره دارد و این نوع کتابخانه‌ها وجود فیزیکی نداشته، روی شبکه‌های کامپیوتری ایجاد شده و در دسترس مراجعان قرار می‌گیرند. بدین خاطر کتابخانه‌های نامرئی نیز خوانده می‌شوند.

از دیدگاه کاگ گاپن^۱ کتابخانه مجازی "مفهومی است مبتنی بر دسترسی از راه دور به محتوا و خدمات کتابخانه‌ها و دیگر مراکز اطلاع رسانی، مرکب از مجموعه‌هایی از منابع روزآمد و پراستفاده در دو قالب چاپی و الکترونیکی و به کتابخانه‌های جهان اطلاعات تجاری و منابع دانش به منظور کاربری و اشاعه آنها.

در واقع کاربر چنین کتابخانه‌ای از همه جهات تحت تاثیر کتابخانه‌ای است که در آن با استفاده از فناوری، منابع و خدمات بسیاری از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی فراهم شده است.

¹ Kag Gapen

پیدایش کتابخانه‌های مجازی

پیشرفت سریع فناوری‌ها اطلاعاتی و ارتباطی، تاثیر فراوانی بر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی گذاشت و موجب تحولات عظیم در آنها شد. کتابخانه‌ها که همواره در مراحل مختلف، سعی داشته‌اند با پیشرفت‌های موجود گام بردارند، این بار پذیرای تغییرات و تحولات فناورانه شدند. به این ترتیب، فرصتی فراهم شد تا اطلاعات بر روی رایانه‌ها و دیگر ابزار فناورانه نوین ذخیره شوند و کاربران بتوانند از محل کار یا منزل خود از طریق به بکارگیری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، به منابع موجود در کتابخانه‌ها دسترسی داشته باشند. کتابخانه‌ها که به تدارک منابع آموزشی می‌پرداختند، این بار در فضای مجازی و تحت تاثیر فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، به خدمت‌رسانی مشغول شدند. بنابراین، شکل تازه‌ای از کتابخانه‌ها پدید آمد که کتابخانه مجازی نام گرفت.

اصطلاح "کتابخانه مجازی" برای اولین بار در اوایل دهه ۱۹۹۰ به کار برده شد و امروزه به یکی از اصطلاح‌های متداول در متون کتابداری و اطلاع‌رسانی تبدیل شده است.

آبراهام، الکساندر: کتابخانه‌ها و آموزش از راه دور. فصلنامه کتاب، بهار و تابستان ۱۳۷۶. ص ۱۲۵-۱۳۳

اینترنت، عامل مؤثر توسعه کتابخانه‌های مجازی بوده است. کتابخانه‌های مجازی، در واقع یک کتابخانه در فضای اینترنت است که در آن، منابع به صورت پیوسته قابل دسترسی هستند. این کتابخانه‌ها مجموعه‌هایی سازمان‌یافته از اطلاعات رقمی دارند و امکان دسترسی به فهرست‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی را فراهم می‌سازند و پژوهشگران را به سوی منابعی که به سختی پیدا می‌شوند هدایت می‌کنند و ارائه همه این خدمات به‌طور شبانه‌روزی و در هفت روز هفته از طریق وبسایت‌های آنها انجام‌پذیر هستند، بدون اینکه از نظر فیزیکی به مکانی برای مراجعه فرد جهت درخواست و دسترسی به اطلاعات نیاز باشد.

- آنجلو، باربارا: "کتابخانه مجازی چیست؟" ترجمه حیدر مختاری. کاما، سال سوم شماره ۱۴ و ۱۵

کتابخانه‌های مجازی، نمونه رشد توانایی و انسجام پروتکل‌های سرویس‌دهنده/سرویس گیرنده و به‌ویژه (<http>) است که دسترسی به اطلاعات موجود در شبکه اینترنت را ممکن می‌سازد. کتابخانه‌های مجازی اولیه در واقع فهرستی از پیوندهای مرتبط به یک موضوع خاص بودند که توسط کتابداران جمع‌آوری می‌شدند تا کاربران را تا حدودی در پیدا کردن اطلاعات مورد علاقه خود یاری کنند. با رشد کردن و گسترش یافتن مقدار اطلاعات موجود، نگهداری و مدیریت آنها نیز مشکل‌تر می‌گردد. برای حل این مشکلات، همکاری در زمینه خودکارسازی فعالیت‌ها، گسترش دامنه کار و ارائه طرح‌های انعطاف‌پذیر به عنوان زیربنای فعالیت‌ها درآمده است.

ازسوی دیگر، توسعه نظام‌های خودکار برای نمایه‌سازی اطلاعات شبکه‌ای، بیشترین توجه را به خود جلب کرده است. اگر در گذشته افراد ناچار بودند که برای استفاده از منابع کتابخانه، با صرف هزینه زیاد مسافتی را طی کنند و حتماً به کتابخانه بروند، امروز به یاری فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی و وجود کتابخانه‌های مجازی، نیازی به حضور فیزیکی در کتابخانه نیست و افراد می‌توانند در هر زمان و مکان و سریع‌تر از گذشته به دایره المعارف‌ها، نمایه‌ها، کتابشناسی‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی و سایر منابع الکترونیکی موجود در کتابخانه مجازی دسترسی پیدا کنند و از آنها استفاده نمایند. این امر به معنای هدر رفتن زمان و کاهش چشمگیر هزینه رفت و آمد افراد است.

ویژگی‌های کتابخانه مجازی

رابرت «تراویکا» پنج ویژگی برای کتابخانه مجازی بیان می‌کند:

- ۱- کاربران، معمولاً دور از کتابخانه مستقرند و بیشتر روش‌های ارتباط مجازی، علائم و نشانه‌های لازم برای فهم، از قبیل ارتباط چشمی و آهنگ صدا را از دست می‌دهند.
- ۲- اطلاعات مجازی از منابع الکترونیکی متمایز، و اغلب انحصاری است و با درجات کاربر پسندی متفاوتی انتخاب می‌شوند.
- ۳- اطلاعات به کاربرانی که در خارج از کتابخانه قرار دارند، ارائه می‌شود و نقش و تاثیر کتابدار بر موفقیت در امر تبادل اطلاعات مرجع ممکن است محدود به یافتن منابع و برقراری ارتباط باشد.
- ۴- کتابداران کتابخانه‌های مجازی به مهارت‌های مدیریت دانش برای تجزیه و تحلیل و پیش‌بینی نیازهای اطلاعاتی کاربران نیاز دارند.
- ۵- کتابخانه‌های مجازی پویا هستند؛ وظایف، رسالت، سازمان و خدمات کتابخانه‌های مجازی باید انعطاف‌پذیری خود را حفظ کرده و پذیرای تغییرات باشند. پات e-learning (pat) یا یادگیری الکترونیکی، شیوه‌ای جدید در آموزش است که با ارائه و اداره فرصت‌های یادگیری برای ارتقای دانش و مهارت از طریق اینترنت و شبکه‌های کامپیوتری می‌پردازد. یادگیری الکترونیکی نه تنها مفاهیم سنتی معلم "به عنوان منبع اطلاعات"، محصل "به عنوان جاذب اطلاعات معلم" و کلاس درس و کارگاه "به عنوان تنها محیط یادگیری" را متحول ساخته بلکه ماهیت تحصیل و دانش اندوزی را نیز از آموزش به یادگیری تبدیل کرده است و در حال حاضر، روش‌های سنتی آموزش دیگر قادر به پاسخگویی به نیازهای رشد و گسترش مداوم مهارت‌های آموزشی نیستند. فناوری‌های جدید فرصت‌های بیشتر، جدیدتر و جذاب‌تری را برای یادگیری ارائه می‌کنند مانند فرصت کسب تجربه یادگیری متناسب با توانایی و شیوه یادگیری هر دانشجو.
- پناهی، سیروس "کتابخانه‌های مجازی و تفاوت‌های آن با کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتال" فصلنامه کتاب، دوره چهاردهم، ص. ۹۹-۱۰۶
- یادگیری الکترونیکی از طریق کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات مرزهای دسترسی و مرزهای زمانی را درهم شکسته و ابزارهای جدید را برای یادگیری به فراگیران ارائه می‌کند.

یادگیری الکترونیکی چیست؟

واقعیت آن است که یادگیری الکترونیک از نظر افراد گوناگون معانی متعدد دارد. اصطلاح E-learning برای نخستین بار در سال ۲۰۰۱ جنبه همگانی به خود گرفت. این اصطلاح در آن زمان به معنای آموزش مبتنی بر کامپیوتر بود، که از طریق اینترنت و اینترنت ارائه می‌شد و در واقع جایگزین آموزش مبتنی بر وب شد. پس از آن در زمینه ماهیت و مفهوم یادگیری الکترونیکی تعاریف و نظریه‌های متعددی ارائه شد که شاید در هریک از آنها تنها به بخشی از ماهیت کلی یادگیری الکترونیکی پرداخته شده است.

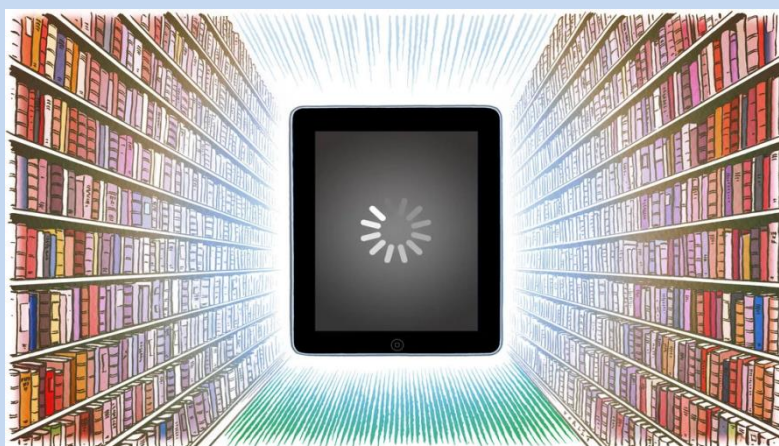
- محمدی فرد، داود: "شناخت و پیاده سازی کتابخانه‌های دیجیتال و مجازی" تهران: چاپار، ۱۳۸۵
- با تعمق در ساختار یادگیری الکترونیکی می‌توان یادگیری الکترونیکی را به طور کلی یک مدل آموزش انعطاف‌پذیر جامع و فراگیر دانست که فرآیند یادگیری را با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و از طریق منابع گوناگون و متنوع میسر می‌سازد به گونه‌ای که فراگیران امکان انتخاب زمان و مکان آموزش و قالب و ابزار آموزشی دلخواه و مناسب با نیازها و شرایط خاص خود را دارا می‌باشند. فناوری‌هایی چون اینترنت، نرم‌افزارهای آموزشی، کلاس‌های مجازی، کتاب‌های الکترونیکی، کنفرانس‌های ویدئویی، گروه‌های مباحثه، پست الکترونیکی و گفت‌وگوی اینترنتی

از جمله ابزارهایی هستند که در سیستم یادگیری الکترونیکی به فرد کمک می‌کنند تا به سرعت و سهولت به خودآموزی بپردازد. انعطاف‌پذیری این مدل آموزشی موجب می‌شود تا افرادی که به دلایلی چون تعهدات شغلی، شخصی و اجتماعی قادر به حضور فیزیکی در کلاس‌های درسی نیستند، از امکانات تحصیل، آموزش و یادگیری بهره‌مند شوند. یکی دیگر از مصادیق استفاده از آموزش الکترونیکی، در شرایط وقوع بحرانهای بزرگ از جمله بحران جهانی همه‌گیری و شیوع ویروس کوید ۱۹ در یک سال گذشته است که با توجه به عدم توانایی حضور در مدارس و دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و تحقیقاتی، نقش این نوع آموزش بسیار پر رنگ و قابل توجه بوده است. از سوی دیگر، در این مدل آموزشی نیازی به صرف هزینه‌های زیاد برای تأمین اسناد، اختصاص فضای آموزشی و سایر امکانات فیزیکی برای آموزش نیست. به این ترتیب، دانشجویان می‌توانند از هر نقطه‌ای از جهان با یکدیگر و با استادان خود ارتباط برقرار کرده و به طرح دیدگاه‌ها و سؤالات خود بپردازند، پروژه‌های درسی خود را تکمیل کرده و به‌طور مداوم مورد ارزیابی قرار گیرند. بدیهی است که یادگیری الکترونیکی همانند دیگر فرایندهای یادگیری بر ارتباطات مؤثر دانش بشری متکی است.

در واقع، تأثیرگذاری یادگیری الکترونیکی وابسته به ایجاد ارتباطات متقابل بین فراگیران و استادان از یک‌سو و بین خود فراگیران از سوی دیگر می‌باشد. فناوری‌های پیوسته، اعم از همزمان مانند "ویدئو کنفرانس" و غیر همزمان مانند "پست الکترونیکی"، موجب استحکام بیشتر این تعامل و همکاری خواهند شد.

-ویشواناتان، ت؛ برنابی، زرین تاج؛ گوپتا، ر. ج. "کشف دانش در کتابخانه‌های رقومی" ترجمه محسن عزیزی، ۱۳۷۷

مزایای یادگیری الکترونیکی

با به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی مثل اینترنت، فراگیر پشت یک رایانه می‌نشیند و به کمک صفحه کلید رایانه با معلم یا منبع اطلاعاتی که کیلومترها دورتر است، به تعامل می‌پردازد. در این نوع یادگیری فرد فرصت دارد تا مطالب درسی یا صحبت‌های معلم را مرور کند، به انجام تکالیف و تمرین‌ها بپردازد و با معلم و سایر فراگیران از طریق تالارهای گفتگو کنش متقابل داشته باشد. در یادگیری الکترونیکی، در زمان آموزش صرفه‌جویی می‌شود و مشکل اضطراب ناشی از تعامل رودرروی فراگیر با مربی و سایر فراگیران به کمترین میزان می‌رسد. کانتومی، چلاریو و پورتا مزایای یادگیری الکترونیکی را چنین برمی‌شمردند.

- ۱- برای برقراری ارتباط کلاسی زمان زیادی صرف نخواهد شد.
- ۲- فراگیر می‌تواند هر زمان که لازم است به یادگیری بپردازد.
- ۳- فراگیر می‌تواند از مکان شخصی خود مثل اداره، خانه و نظایر آن به یادگیری بپردازد.

۴- این امکان وجود دارد که فراگیر، همزمان با انجام کار خود به یادگیری نیز بپردازد.

۵- برای سازمان آموزشی هزینه کمتری نسبت به برنامه‌ها سنتی صرف می‌شود.

۶- آموزش در یادگیری الکترونیکی، جذاب‌تر و انعطاف‌پذیرتر است.

۷- تعامل فراگیران با یکدیگر بیشتر است.

این نوع یادگیری می‌تواند برای فراگیران خاصی که مشکل زبان یا معلولیت دارند یا کمرو هستند، مؤثرتر باشد.

- پناهی، سیروس "کتابخانه‌های مجازی و تفاوت‌های آن با کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتال" فصلنامه کتاب، دوره چهاردهم، ۱۳۸۲ ص. ۹۹-۱۰۶

نظر ورکی این است که یادگیری الکترونیکی، قابلیت گسترش و پذیرش از سوی افراد جامعه را دارد. وی بیان می‌کند که به‌واسطه گسترش یادگیری الکترونیکی افراد در هر گوشه از جهان فرصت‌هایی را برای کسب دانش به دست می‌آورند.

او خود یادگیری، حضور در گروه‌های بحث، امکان اظهارنظر به صورت گسترده از سوی افراد و یادگیری مشارکتی را از مزایای یادگیری الکترونیکی می‌داند و به آینده این نوع یادگیری امیدوار است.

از دیگر مزایای یادگیری الکترونیکی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد؛

۱- آموزش را عموم مردم می‌توانند یاد بگیرند.

۲- به صورت دوطرفه می‌باشد.

۳- نتیجه آموزش و یادگیری شما سریعتر مشخص می‌شود.

۴- استفاده از امکانات Multimedia مطالب بیشتر در ذهن می‌ماند.

در حقیقت E-learning آوردن یادگیری برای مردم است نه آوردن مردم برای یادگیری

کتابخانه‌ها و یادگیری

کتابخانه‌ها از زمانی که بوجود آمدند، در بردارنده آثار مکتوب مربوط به دانش بشری بوده‌اند و هم‌اینک

با تحولات روزافزون در جهان فناوری، منابع الکترونیکی بتدریج جای منابع چاپی را می‌گیرند.

کتابخانه‌ها در طول تاریخ، وسیله‌ای برای تسهیل جریان اطلاعات بوده‌اند و هدف آنها ارائه بهترین

خدمات برای تأمین نیازهای اطلاعاتی مراجعان بوده است.

کتابخانه‌ها با آموزش و پژوهش، پیوندی ناگسستنی دارند. آنها مکانی برای انتقال دانش و اطلاعات هستند.

مراجعه‌کننده‌ای که به کتابخانه پا می‌گذارد و نیاز اطلاعاتی خود را مطرح می‌کند، می‌تواند با کمک کتابداران و از

طریق منابع موجود در کتابخانه، نیاز اطلاعاتی خود را برآورده سازد و کتابخانه که مجرای گستره اطلاعات است،

انتقال دهنده اطلاعات تولیدشده به متقاضیان نیز هست و همچنین محیطی مناسب برای کسانی که قصد

یادگیری دارند؛ چرا که کتابخانه، قلب جریان آموزش و پژوهش است. کتابخانه‌ها با تهیه منابع آموزشی، به مثابه

یک پشتیبان مستحکم در عرصه یادگیری عمل می‌کنند. بار بزرگ تربیت نیروی انسانی بر عهده کتابخانه‌هاست و

کتابخانه‌ها نقشی فعال و مهم برای گسترش دانش در جامعه‌ای که به آنها خدمت‌رسانی ایفا می‌نمایند.

نقش کتابخانه‌های مجازی در یادگیری الکترونیکی

به‌طور کلی، کتابخانه‌ها چه به صورت فیزیکی و چه به صورت مجازی در امر فراگیری سه نقش دارند:

۱- مکانی جهت به اشتراک گذاشتن منابع اطلاعاتی غنی

۲- نگهداری اندیشه‌ها

۳- حمایت، تسهیل و گسترش آموزش رسمی و غیررسمی در موسسه مادر

اگر بنا باشد که آموزش الکترونیکی وجود داشته باشد، باید کتابخانه‌ای هم موجود باشد تا افراد بتوانند برای مطالعات خود از آن استفاده نمایند. زمانی که یک کتابخانه به صورت فرامتن، منابع آموزشی را در دسترس فراگیران قرار می‌دهد، آنها می‌توانند نیازهای آموزشی خود را برآورده سازند. کتابخانه‌های مجازی، دسترسی فوری را به طیفی گسترده از منابعی که به صورت فیزیکی موجود نیستند، فراهم می‌کنند. در حالیکه کتابخانه‌های فیزیکی، محدود به زمان و مکان خاصی هستند، کتابخانه‌های مجازی بدون داشتن موانع فیزیکی، می‌توانند در هر لحظه از هر جا و از طریق یک ارتباط اینترنتی دسترسی به منابع خود را فراهم کنند.

حسن‌زاده، محمد "فرایند کار یک کتابخانه مجازی (ساختار، محتوا، شیوه عمل و مدیریت)" فصلنامه اطلاع‌رسانی و کتابداری، شماره ۲۱ سال ۱۳۸۲

در کتابخانه‌های مجازی، یادگیری فرایندی مستقل از زمان و مکان می‌باشد.

به دلیل آنکه کتابخانه‌های مجازی حاوی اطلاعات روزآمد هستند، فرصت‌های مناسبی را جهت یادگیری فراهم می‌کنند. گردآوری منابع چندرسانه‌ای، امکان آموزش از راه دور را برای یادگیرندگان جهت استفاده از منابع کتابخانه‌ای فراهم کرده است. کتابخانه‌های مجازی، به واسطه ذخیره کردن منابع آموزشی و امکان بازیابی آنها از طریق شبکه‌ها، به امر یادگیری شبکه‌ای و الکترونیکی کمک شایانی کرده‌اند. بدون وجود کتابخانه‌های مجازی که به سازماندهی و نگهداری منابع الکترونیکی می‌پردازند، امکان دسترسی به منابع روزآمد جهت یادگیری غیرممکن است.

کتابخانه‌های مجازی، امکان تفکر خلاق و انتقادی، حل مساله، تصمیم‌گیری و... را برای کاربران فراهم می‌کنند. طراحی کتابخانه مجازی به یادگیرنده کمک می‌کند تا مفهوم اطلاعات را دریابند. کتابخانه‌های مجازی می‌توانند نقشی فراتر از تولید و توزیع منابع آموزش داشته باشند. ارائه خدمات مرجع، آموزش از راه دور به وسیله پست الکترونیکی یا به صورت پیوسته از جمله خدمات کتابخانه‌های مجازی در یادگیری الکترونیکی است.

با توجه به اهمیت یکپارچه سازی محیط‌های یادگیری مجازی و کتابخانه‌های دیجیتال، موانع ترکیب بین کتابخانه‌های دیجیتال و محیط‌های یادگیری مجازی در حال ناپدید شدن است. هر کدام از این دو محیط در تلاش هستند تا با ساماندهی اطلاعات بر روی شبکه و فراهم آوری ابزارهای مناسب، کاربران را در رفع نیازهای یادگیری شان کمک نمایند.

سوزنا، کارل "پیشرفت‌های نو در فناوری و خدمات کتابخانه" ترجمه نجلا حریری زیر نظر عباس حری. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۸

نتیجه‌گیری

اولین مساله که در یادگیری الکترونیکی با آن مواجه می‌شویم، تغییر در محیط فیزیکی یادگیری است. به بکارگیری ابزارهای فناورانه، باعث تغییر در محیط کلاسی و نقش معلم می‌شود.

در اینجا محدودیت زمانی از میان می‌رود و مفهوم کلاس گسترش می‌یابد.

بیشتر منابعی که با دیدی مثبت به یادگیری الکترونیکی نگریسته‌اند، یکی از مزایای این نوع یادگیری را توانایی آموزش و استفاده از منابع در هر لحظه از زمان و هر مکان، ذکر کرده‌اند. پس ما شاهد از میان رفتن موانع زمانی

و مکانی در این نوع یادگیری هستیم. مساله اساسی این است که زمانی فراگیران می‌توانند در یک محیط یادگیری الکترونیکی، موفق باشند و به کسب اطلاعات و دانش بپردازند که منابع اطلاعاتی و آموزشی مورد نیاز آنها در دسترس‌شان باشد.

کتابخانه‌ها به خصوص کتابخانه‌های مجازی، با در اختیار داشتن منابع گوناگون، نقش زیادی را در توسعه دانش و آموزش ایفاء می‌کنند. آنها با فراهم کردن منابع روزآمد و دیجیتالی مورد نیاز افراد، در یادگیری الکترونیکی مشارکت فعال دارند.

فراهم کردن و توسعه فهرست‌ها و دروازه‌هایی از وبسایت‌ها، جهت دسترسی یادگیرندگان به منابع اطلاعاتی، از جمله فعالیت‌های کتابداران و کتابخانه در محیط مجازی می‌باشد. بنابراین خدمات کتابخانه‌ها با یادگیری الکترونیکی ادغام می‌شود. به این ترتیب، یادگیرندگان با به‌کارگیری هریک از مدل‌های یادگیری، می‌توانند از طریق کتابخانه‌های مجازی، در هر جا که باشند؛ خانه، محل کار و... به منابع آموزشی و مقاله‌های تمام‌متن مورد نیاز خود که یاددهنده آنها را پیشنهاد می‌کند، دسترسی داشته باشند. که در یکسال اخیر و با توجه به شیوع بیماری کرونا، این ویژگی کمک شایانی به آموزش و استفاده از منابع برای دانش آموزان و دانشجویان و پژوهشگران ایجاد نمود. کتابخانه‌های مجازی آن دسته از موادی را که یادگیرندگان بخواهند به آنان عرضه خواهند کرد.

منابع و مآخذ

آبرهام، الکساندر. (۱۳۷۶). "کتابخانه‌ها و آموزش از راه دور" ترجمه حسین کیانی خوزستانی. فصلنامه

کتاب، بهار و تابستان ۱۳۷۶، ص. ۱۲۵-۱۳۳

آنجلو، باربارا. "کتابخانه مجازی چیست؟"، ترجمه حیدر مختاری. کاما، سال سوم، شماره ۱۴ و ۱۵

(فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۱).

اصنافی، علی‌رضا؛ علی حمیدی. "نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه آموزش و دانش با تاکید بر نقش کتابخانه‌های مجازی". مجله الکترونیکی نما، دوره سوم، ش. دوم: ۱-۱۲.

پناهی، سیروس. "کتابخانه مجازی و تفاوت‌های آن با کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتال". فصلنامه کتاب، دوره چهاردهم، (تابستان ۱۳۸۲): ۹۹-۱۰۶.

حسن‌زاده، محمد. فرایند کار یک کتابخانه مجازی (ساختار، محتوی، شیوه عمل و مدیریت)، فصلنامه "کتابداری و کتاب‌ها"، شماره ۲۱، ۱۳۸۲

سوزنا، کارل. "پیشرفت‌های نو در فناوری و خدمات کتابخانه: نوگرایی در خدمات اطلاع رسانی کتابخانه پارلمان جمهوری چک"، ترجمه نجلا حریری. برگزیده مقالات ایفلا ۷۸ (دانمارک: ۱۳ اوت-۵ سپتامبر ۱۹۹۷)، زیر نظر عباس حری، به همت و ویراستاری تاج الملوک ارجمند، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۸.

محمدی فرد، داود. شناخت و پیاده‌سازی کتابخانه‌های دیجیتال و مجازی. تهران: چاپار، لنجان، ۱۳۸۵.

نیکنام، مهرداد. "مطالعه و آموزش استفاده‌کننده از کتابخانه و اطلاعات". فصلنامه کتاب، دوره یازدهم، (تابستان ۱۳۷۹): ۱۱۲-۱۱۳.

ویشواناتان، ت؛ برنایی، زرین تاج؛ گوپتا، ر. ج. "کشف دانش در کتابخانه‌های رقومی"، ترجمه محسن عزیزی. اطلاع‌رسانی، دوره چهاردهم، (پاییز و زمستان ۱۳۷۷)

مجیدی، اکبر. "نقش کتابخانه‌های دیجیتالی در پشتیبانی از آموزش الکترونیکی". فصل نامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات، دوره ۲۷، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۰، ۳۶۹-۳۸۴

کتابخانه‌های دانشگاه در دوران کرونا:

گزارش نشست مجازی

◆ شهناز غلامحسین نژاد، کارشناس مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی

مقدمه

با شیوع ویروس کوید ۱۹ و اختلال در زندگی انسان، کتابخانه و فعالیت‌های آن نیز تحت تاثیر آن قرار گرفت و مسئولان کتابخانه‌ها تا مدتی سردرگم به دنبال راهی برای ارتباط با جامعه کتابخوان بودند. هر چند برخی از کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد از قبل بستر ارتباط مجازی را فراهم کرده بودند، ولی باز هم با چالش‌ها و مسائلی روبه رو شدند. در این راستا کتابخانه‌ها با همکاری، همراهی و یکدیگر می‌توانند مشکل امانت کتاب به صورت حضوری یا فیزیکی و ارتباط با کاربران و استفاده کنندگان کتابخانه‌ها را به عنوان یکی از مشکلات اصلی کتابخانه‌ها در دوران کرونا، حل نموده و روش ارتباط مجازی را پررنگ‌تر و بهینه‌تر کنند. در این زمینه همفکری و آشنایی با شیوه‌های ارائه خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی کشور در دوران کرونا می‌توانست راه گشای ادامه فعالیت‌های کتابخانه‌ای باشد. با توجه به اهمیت این موضوع، با برنامه‌ریزی و هماهنگی‌هایی که انجام شد، نشستی مجازی در خصوص خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی در دوران کرونا به صورت ملی با میزبانی مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد برگزار گردد. هدف این نشست استفاده کتابخانه‌های دانشگاهی از تجربیات یکدیگر در راستای ارائه خدمات موثر در دوران کرونا بود. در ادامه گزارش این نشست مجازی ارائه می‌شود.

شرح گزارش

نشست مجازی ساعت ده صبح روز سه شنبه ۲۵ آذر ماه برگزار شد و دکتر زهره عباسی رئیس مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد به عنوان میزبان این نشست توضیحاتی در خصوص کتابخانه و موجودیت آن و نیز بخش‌ها و مسایل مربوطه بیان نموده و در ادامه سخنرانان به ترتیب به بیان دیدگاه‌ها و اقدامات خود در این رابطه پرداختند.

ابتدا دکتر محسن حاجی زین العابدینی رئیس کتابخانه دانشگاه شهید بهشتی بیان داشت که ارائه خدمات کتابخانه از جمله امانت و تمدید کتاب‌ها به صورت خودکار انجام می‌گیرد. علاوه بر این کتابخانه با ایجاد ایمیل جدید برای دانشجویان و برقراری امکان دسترسی آنها به منابع چاپی یا اسکن منابع، برقراری ارتباط تلفنی با کارکنان و معرفی پایگاه‌های اطلاعاتی و سایت‌های دانلود رایگان به کاربران به فعالیت‌های خود ادامه داده و بستر خوبی برای این منظور فراهم کرده است. دکتر حاجی زین العابدینی در ادامه بیان داشت، فعالیت‌های پژوهشی و ترجمه مقالات با موضوعات کرونا و کوید

نوزده و گندزدایی منابع و تجهیزات کتابخانه هنوز ادامه دارد و تقویت شده است. در این ایام همکاران و کاربران کتابخانه فرصتی برای بازبینی و وجین مجموعه‌های خود داشته و جذب کتاب‌های اهدایی به کتابخانه را فراهم ساخته‌اند. جذب

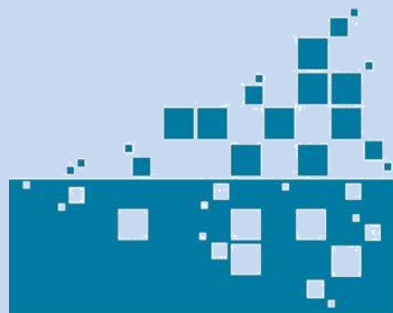

کارورز آنلاین در بخش‌های مختلف و نیز آموزش مجازی به آنها از دیگر فعالیت‌های این کتابخانه بود. همچنین، اطلاع‌رسانی شماره تماس‌های همکاران و پاسخگویی ۲۴ ساعته کتابداران به کاربران و استفاده‌کنندگان کتابخانه و اسکن منابع خاص و در اختیار قرار دادن آن از دیگر خدمات این کتابخانه بود.

دکتر رسول زوارقی رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه تبریز نیز اعلام داشتند که این دوره فرصتی را به وجود آورد که متخصصان علم اطلاعات، هویت خود را نشان داده و به جامعه ثابت کنیم که حذف کتابخانه‌ها میسر نیست و بدون وجود کتابخانه، جامعه و کاربران کتابخانه‌ها با مشکل جدی رو به رو خواهد شد. کتابخانه‌های دانشگاهی محور اساسی هر دانشگاه هستند. اولین پروتکل دانشگاه تبریز در فروردین ماه منتشر و دسترسی دانشجویان به کتابخانه از راه دور کلید خورد. ارائه خدمات به صورت مخزن باز به بسته تغییر کرد و نیازهای اطلاعاتی مراجعان و کاربران؛ دریافت و منابع درخواستی، در اختیار آنها قرار گرفت. تنها مشکل و چالش اساسی تهیه منابع فارسی و اسکن آنها بود. با عضویت در پایگاه‌های نورمگز و سیویلیکا مشکل مقالات و دسترسی اعضا هم حل شد به طوری که روزانه ۲۰۰ عضو جدید در این پایگاه ثبت نام داشتند. کارگاه‌های مختلفی از جمله کارگاه اخلاق در دانشگاه، انتشارات و نشریه علمی، اخلاق زیست پزشکی و... به صورت مجازی برگزار برنامه‌های دیگر کتابخانه نیز همچون روال قبل به صورت مجازی انجام شد. علاوه بر این کتاب‌های دانشگاه به صورت الکترونیکی منشر شده و در اختیار کاربران قرار گرفت؛ همچنین دو مجموعه خاص یکی خدمات اطلاعاتی به نابینایان و دیگر مجموعه ترکی و آذربایجان شناسی ارائه شد و با استفاده از مشاوره و همفکری با کتابداران راه‌های ارائه خدمات غیر حضوری در کتابخانه، بررسی و پیگیری شد.

در ادامه، مزارعی، معاونت کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز در خصوص فعالیت‌های مجازی بیان داشتند که فعالیت‌های این مرکز با برنامه ریزی و تهیه زیرساخت‌ها شروع شد و با تهیه اسکنر و اسکن کردن منابع درسی اساتید و بارگذاری آن در سیستم‌های آموزشی و نیز گزاری از کتاب‌های پر استفاده درسی و تهیه pdf آنها تا حدودی مشکل مراجعان را مرتفع ساخته و این منابع را به شکل فقط خواندنی در معرض استفاده کاربران و دانشجویان قرار دادند. همچنین، از برخی ناشرین مجوز دانلود کتاب‌ها گرفته شد و در نرم‌افزار کتابخانه بارگذاری شد. با تحصیلات تکمیلی دانشگاه هماهنگی شده و شماره تماس‌های صحافان در اختیار دانشجویان قرار گرفت و تسویه حساب بدون حضور دانشجو انجام شد. پایان‌نامه‌ها وارد سامانه شده و دسترسی به آن با دریافت مبلغی اندک امکان‌پذیر شد. تعدادی از کارکنان نیز مأموریت یافتند که کلیه نشریات کتابخانه‌های دانشگاه‌های شیراز را بررسی و برای اشتراک منابع تدابیری اتخاذ نمایند. مشکل این کتابخانه نیز کتاب‌های فارسی و چالش تهیه اسکن آنها و نیز نبود زیرساخت‌ها و اینترنت برای برخی از دانشجویان در مناطق محروم بود. پیشنهاد ایشان تهیه نسخ الکترونیکی کتاب‌ها توسط ناشران و ایجاد دسترسی کتابخانه‌ها و اعضای آن به این منابع و نیز طراحی سالن‌های مطالعه و دسترسی نوبتی کاربران و اعضا به سالن‌های مطالعه بود.

دکتر مهدی طاهری رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی نیز تهدید کرونا و تبدیل آن به فرصت و هویت بخشی کتابخانه‌ها را عامل خوبی بیان کرده و اعلام کردند که کتابخانه مجازی و دیجیتال این دانشگاه از سال ۹۳ فعالیت خود را آغاز کرده و تا کنون ادامه دارد و کلیه امور به صورت مجازی انجام می‌شود. کتابخانه دیجیتال این دانشگاه با بیش از ۲۵۰ هزار شی دیجیتال و ۳ هزار عنوان پایان‌نامه قبل از انقلاب و میزمرجع مجازی که دپارتمان‌های مختلف دارد در حال سرویس‌دهی به کاربران است. "موبایل اپ" نیز کار دیگر این کتابخانه بوده که در دسترس همه کاربران کتابخانه قرار گرفته است. جستجوی یکپارچه نیز از طریق سامانه "به پژوه" انجام و امکان دستیابی به منابع دیگر کتابخانه‌ها به ویژه تک تاب، کتابراه، فیدیبو و... جستجوی منابع آنها فراهم شد و اعتباری برای دانشجو و استاد به منظور استفاده از این سامانه، در نظر گرفته شود. لیست نیازهای اساتید تهیه و جهت اسکن کتاب‌های مورد نیاز اقدام شد و هر چند مشکل فایل الکترونیکی کتاب‌های فارسی همچنان وجود داشت ولی به منظور رفع این مشکل طی مکاتبه با برخی ناشران نسخ الکترونیکی کتاب‌های مورد نیاز اساتید خریداری شد. برای تسویه حساب نیز با در اختیار گذاشتن ایمیلی خاص این امر نیز به صورت مجازی انجام می‌شود.

سپس رقابی معاون کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف نیز برنامه‌های انجام شده در کتابخانه را به قرار ذیل معرفی کردند: برگزاری نمایشگاه کتاب‌های خاص به صورت مجازی، تغییر سالن‌های کتابخانه از حالت فقط مطالعه و برگزاری نشست‌های کتابخوانی و جلسات شعر و...، ایجاد خدمات غیرحضوری، تهیه آیین‌نامه‌های جدید، حذف دریافت پایان‌نامه‌های چاپی، الکترونیکی شده عضویت اعضا، بسته شدن فضای مطالعه و مجوز ورود تحصیلات تکمیلی به این مجموعه.

دکتر عاطفی رئیس کتابخانه دانشگاه سهند تبریز، اطلاعاتی در خصوص کتابخانه و آمار موجودی مخزن، داده و اقدامات انجام شده در کتابخانه از جمله ایزوله کردن بخش‌ها، نصب دستگاه ضد عفونی در ورودی کتابخانه، دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی برای مقاطع دکترا و ارشد و نیز برگزاری نشست‌های تخصصی را جزو فعالیت‌های انجام شده در این دانشگاه معرفی کردند. از چالش‌های این دانشگاه نبود زیرساخت‌های سخت افزاری و نرم افزاری و بودجه اندک کتابخانه بود و نیز راه کارهای ایشان تجهیز کتابخانه به سخت افزار و نرم افزار به روز و نیز تقویت جایگاه کتابخانه‌ها به عنوان یاوران پژوهشی، تقویت اشتراک منابع و تخصیص سه درصد بودجه پژوهشی دانشگاه به کتابخانه‌ها بود.

درخوش، رئیس اداره خدمات فنی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز همکاری بین ۵۱ کتابخانه دانشگاهی تهران و سعی در برقراری ارتباط بین این کتابخانه‌ها، نگارش طرح دورکاری برای بخش‌های خدمات فنی، بررسی و انجام کارهایی که تا کنون فرصت انجامش نبوده، فهرست نویسی منابع غیر کتابی، انجام فعالیت‌های مربوط به ۱۱ مجموعه اهدایی، اسکن مجموعه‌های اسناد تاریخی، چاپ‌های سنگی و اسکن میکرو فیلم‌ها را از جمله خدمات این کتابخانه در دوران کرونا بیان کردند. علاوه بر این به دلیل نبود مستندات برای ارائه خدمات به صورت استاندارد، کمیته‌های مختلف ایجاد و گزارش دورکاری هفتگی دریافت و مستند شده و دستنامه‌هایی هم در این خصوص تهیه شد و در سایت شورای هماهنگی قرار گرفت. همچنین آیین‌نامه امانت دیجیتال تهیه و مجوز حقوقی گرفت.

دکتر اسدی از کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف نیز در خصوص مطالعه چند دانشگاه از جمله دانشگاه‌های چین و بررسی اقدامات آنها در این زمینه و نیز بحث اشاعه اطلاعات و نوآوری در خدمات بایدهایی را ارائه دادند. اطلاع رسانی و ارائه خدمات کتابخانه، دسترسی از راه دور به منابع، خدمات پژوهشی و ارائه مشاوره‌های اطلاعاتی، بهبود خدمات ۲۴ ساعته، تقویت آموزش و خدمات از فعالیت‌های کتابخانه این دانشگاه بود و از جمله پیشنهادها ایشان برای ارائه خدمات بهتر در این دوران، امکان‌پذیری ارتباط بهتر و موثرتر اینترنتی و فضای مجازی و نیز رفع موانع نسخ الکترونیکی منابع بود. دکتر زره ساز عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی نیز بیان داشتند که در این دوران، آموزش مجازی و برگزاری کارگاه‌های مجازی را دنبال کرده و از فضای مجازی بیشترین بهره را گرفته‌اند. از جمله این فعالیت‌ها این بود که باشگاه کتاب را که قبلاً ایجاد کرده بودند در دوران کرونا بصورت مجازی برگزار می‌کنند و کتابخانه مرکزی به عنوان هسته اصلی این درگاه معرفی شد و شیوه‌های مختلف کتابخوانی طراحی، تازه‌های نشر معرفی و نشست‌های نقد و بررسی کتاب صورت گرفت.

مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد نیز در این راستا فعالیت‌های چشم‌گیری داشته و با شروع همه‌گیری کرونا و تعطیلی مراکز آموزشی و کتابخانه‌های دیگر دست به کار شده و چون از قبل بستر انجام برخی امور به شیوه دورکاری آماده بود بسیاری از فعالیت‌های کتابخانه به صورت دورکاری انجام شد. برخی فرآیندها مانند حذف رزرو کتاب‌ها، تسویه حساب، تمدید کتاب‌های امانی و... به صورت خودکار انجام گرفت. پایان‌نامه‌های دانشگاه نیز از طریق پرتال دانشجویان و کارمندان دانشگاه قابل دسترس شد. درخواست و تحویل مدرک از طریق طرح امین امکان‌پذیر بوده و هست.

علاوه بر این، در بخش مرجع کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد، کلیه امور به صورت مجازی و از طریق ایمیل، چت آنلاین و نیز تلفن انجام می‌شود. بخش اطلاع رسانی نیز با وجود پایگاه‌های اطلاعاتی خریداری شده و نیز سامانه‌های موجود به خوبی پاسخگوی کاربران و استفاده‌کنندگان دانشگاهی و غیر دانشگاهی است و همکاران این بخش نیز پاسخگویی آنلاین و مجازی داشته و دارند. کلیه اطلاع‌رسانی‌ها از طریق سایت کتابخانه و دانشگاه و سایر بسترهای مجازی صورت می‌گیرد. در بخش فهرست نویسی نیز کارها به شکل دورکاری تعریف شده و دوستان و همکاران بخش شیفتی و یا دورکار مشغول ارایه فعالیت و انجام خدمات هستند. مشاوره اطلاعاتی کتابخانه با حضور چندین نفر از

متخصصین این مجموعه به صورت مجازی در حال ارائه خدمات است و نیز کارگاه‌های آموزشی همچنان برگزار شده و علاقه‌مندان به صورت غیر حضوری در این کارگاه‌ها شرکت و در پایان دوره نیز گواهینامه خود را دریافت می‌کنند. در بخش نشریات نیز کارها دورکار شده و نیز همکاران پاسخگوی نیازهای کاربران هستند. بخش سفارشات کلیه خدمات خود را غیر حضوری انجام داده و درخواست‌های خرید از طریق سامانه سدف دانشگاه دریافت و خریده‌ها و سفارش‌ها از طریق درگاه‌های ارتباطی ناشران انجام شده و همچنان مجموعه رو به رشد و فزاینده است.

نتیجه‌گیری

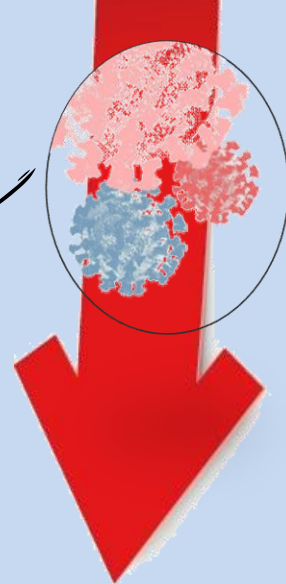

با توجه به شنیده‌ها و مطالب ارائه شده توسط روسا و کتابداران دانشگاه‌های مدعو، شیوه‌های ارائه خدمات مجازی در همه کتابخانه تقریباً یکسان بود و ضعف زیرساخت‌های شبکه ای و نرم افزارها و نیز چالش اساسی دیجیتال سازی کتاب‌های فارسی از مشکلات عمده دانشگاه هاست که قرار شد با پیگیری بیشتر و نیز برگزاری نشست‌های مجدد راه حلی برای این موضوع پیشنهاد و بررسی شود. همچنین پیشنهاد شد، ارتباط موثرتر و بیشتری بین کتابداران رقم خورده و همکاری‌های بین کتابخانه ای بیشتر و پررنگ‌تر گردد. به طور کلی مباحث و پیشنهادات ذیل در این نشست مطرح گردید.

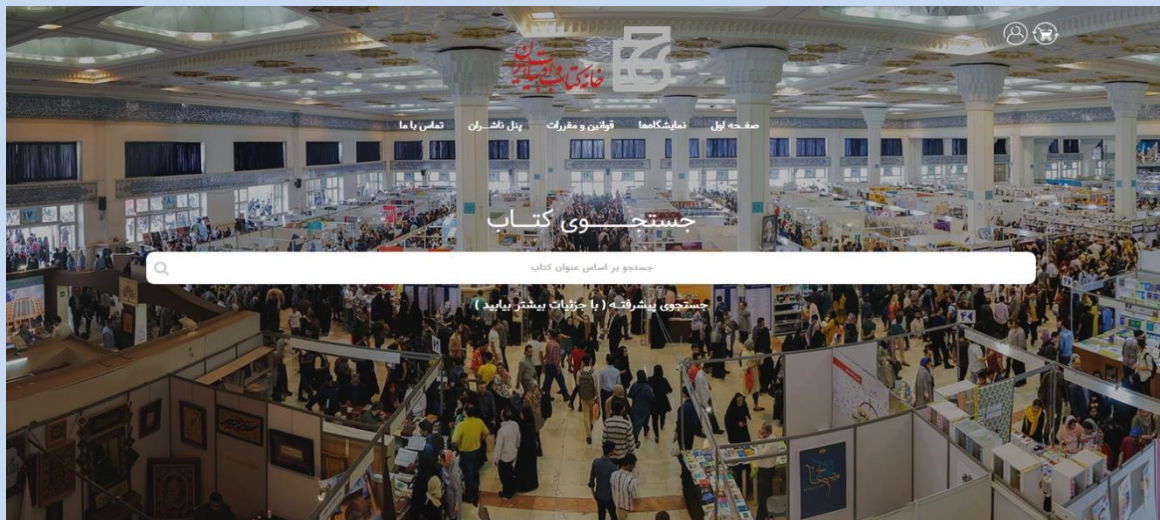
- ایجاد بستر ارتباطی موثر در شیوه ارائه خدمات به مراجعان و کاربران
 - تهیه نسخ الکترونیکی کتاب‌ها و تعیین تکلیف وضعیت کتاب‌های فارسی با رعایت حق مولف و کپی رایت
 - ایجاد بستر ارتباطی بین دانشگاه‌های کشور و ارتباط مجازی و نیز استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی
 - استفاده از آیین نامه‌ها و طرح‌های تولید شده کتابخانه‌ها
 - ایجاد کانال یا گروهی برای تبادل اطلاعات بیشتر و بررسی‌های بهتر حول این مساله.
- این نشست ساعت ۱۳ به پایان رسید.

گزارش اجمالی از فرایند نمایشگاه مجازی و بحران کرونا

رقیه دهستانی، کارشناس مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی

نمایشگاه های کتاب یکی از بهترین فرصت هایی بوده تا بازار نشر علاقمندان به کتاب را به سمت خود جذب نماید. در این فرصت کتابخانه های دانشگاهی نیز با استفاده از امکانات موجود که در اختیارشان قرار داده می شود در تهیه و تامین منابع مورد نیاز برای دانشجویان و اساتید و پژوهشگران اقدام می کنند. دانشگاه فردوسی مشهد همه ساله در اردیبهشت ماه با اعزام نیروی انسانی خود و اختصاص بودجه سعی در تهیه منابع مفید و روز آمد می نماید. اما امسال شکل نمایشگاه نیز به دلیل کرونا و فاصله گذاری اجتماعی تغییر کرد.

نمایشگاه مجازی کتاب تران

نمایشگاه مجازی کتاب تهران به مدت شش روز از اول تا ششم بهمن ماه ۱۳۹۹ فعالیت خود را آغاز کرد که البته چند روزی به زمان نمایشگاه اضافه شد. روز نخست نمایشگاه سایت با حجم عظیمی از مشکلات فنی روبرو شد تا جایی که مدیران نمایشگاه ناچار به از دسترس خارج کردن سایت نمایشگاه برای ارتقای فنی شدند. بعد از رفع مشکل فنی کار کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی با فعال شدن بن سازمانی و اختصاص کد آغاز شد. طی مکاتبات و هماهنگیهای اداری که قبل از تاریخ نمایشگاه انجام شده بود، مسئول بخش سفارشات به عنوان نماینده دانشگاه فردوسی به وزارت فرهنگ و ارشاد معرفی شده و بن تخفیف در اختیار ایشان قرار گرفت و در سایت نمایشگاه فعال شد.

کارشناسان تامین منابع علمی در بخش سفارشات اقدام به تهیه گزارش از لیست خرید کتاب در سامانه کتابخانه کردند این لیست بر اساس درخواست‌های ارسالی از کتاب‌های فارسی و لاتین که از اعضای دانشگاه اعم از دانشجو، استاد و یا کارمند رسیده است تهیه می‌شود. این عناوین قبلاً در سایت کتابخانه مرکزی و دفتر ثبت کتابخانه مرکزی بصورت کلید واژه‌ای جستجو و در صورت موجود بودن در کتابخانه مرکزی از لیست اولیه با پاسخ به سفارش حذف شده‌اند. سپس لیست نهایی با موجودی نمایشگاه مجازی چک می‌شود و در صورت موجود بودن در نمایشگاه علامت‌دار می‌شود تا برای خرید نهایی آماده شود. همچنین کتاب‌ها و عناوین مورد نیاز بخش امانت نیز با سایت نمایشگاه چک می‌شود. بخشی از کار نیز پیدا کردن عناوین تازه‌های مناسب در سال ۱۳۹۹ بود که از ناشران معتبر در کلیه رشته‌ها سعی شد انتخاب انجام گیرد. اینها بخشی از اقدامات قبل از خرید از نمایشگاه مجازی بود. پس از فعال شدن سایت نمایشگاه برای خرید نماینده خرید با وارد کردن نام کاربری و کلمه عبور وارد پنل کاربری می‌شود و خرید با جستجوی کلید واژه‌ای در قسمت جستجوی پیشرفته برای تک تک عناوین آغاز می‌شود.

مزایا و معایب نمایشگاه مجازی و مقایسه با نمایشگاه حضوری

هر چند تکنولوژی و استفاده از اینترنت همیشه جذاب و در عین حال زندگی را برای انسان آسان ساخته است اما اگر در حین جستجوی منابع درخواستی برای خرید در سایت نمایشگاه کتاب آن هم در مقیاس و حجم زیاد در اولین روز با قطع شدن چند ساعته سایت خرید مواجه شوید دچار اضطراب و نگرانی خواهید شد و عملاً دست شما بسته خواهد بود. اما این مشکل خوشبختانه در روزهای بعد حل شد و کارشناسان تا مین منابع علمی در بخش سفارشات به خوبی خرید را تا روز آخر مدیریت کردند. بعد از تمام شدن مرحله خرید حالا باید منتظر نتیجه بود و اینکه بسته‌های پستی چگونه دریافت خواهد شد. بر اساس تفاهم نامه همکاری بین معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران، شرکت پست همکاری بسیاری خوبی را در رساندن بسته‌های پستی انجام داد و همه بسته‌ها تقریباً به موقع به کتابخانه تحویل شد. اما در این میان بسیاری از ناشران کتاب‌ها را بدون فاکتور پست کرده بودند که این برای امور اداری و رد شدن سند مالی ایجاد مشکل می‌کند. تعداد بسیار زیادی کتاب کسری از لیست خرید اولیه پیدا شد که تمامی اینها نیازمند پیگیری و ارتباط تلفنی بود.

یکی از مزایای خرید حضوری در نمایشگاه کتاب چک کردن عناوین با فاکتور به لحاظ تعداد و مطابقت عناوین با فاکتور می‌باشد که توسط کارشناسان اعزامی برای خرید انجام می‌گیرد و شکل فیزیکی کتاب قابل مشاهده است. اما هنگام خرید آنلاین از نمایشگاه مجازی متأسفانه امکان بازبینی کتاب و بررسی شکل ظاهری وجود ندارد و ممکن است خرید نامناسبی صورت بگیرد. مثلاً در سایت خرید نمایشگاه مجازی تصویر جلد کتاب در زمینه زمین‌شناسی وجود دارد ولی بعد مشخص می‌شود که این کتاب یک مدل نقاشی زمین‌شناسی است و برای دانشگاه و گروه زمین‌شناسی مناسب نیست یا ممکن است اشکالاتی در چاپ کتاب وجود داشته باشد که بعد از ارسال کتاب متوجه شویم.

